

Aneta Dawidowicz:

Bogumił Grott:
***Religia, cywilizacja, rozwój.
Wokół idei Jana Stachniuka***¹

Publikacja wybitnego historyka i religioznawcy – profesora Bogumiła Grotta, wydana w 2003 r. przez krakowski Zakład Wydawniczy „Nomos” pt. *Religia, cywilizacja, rozwój. Wokół idei Jana Stachniuka*, plasuje się w dziedzinie zwanej od niedawna politologią religii. Książka dotyczy ciekawego i zarazem kontrowersyjnego tematu; jej celem jest przybliżenie czytelnikom osoby i idei Jana Stachniuka oraz spuścizny myślowej stworzonej przez Stachniuka grupy Zadruga.

Podjęty przez autora problem badawczy ma charakter oryginalny i nowatorski. Postać Jana Stachniuka (1905–1963) – prekursora kulturalizmu, charyzmatycznego przywódcy grupy Zadruga – nie stanowiła dotąd odrębnego przedmiotu badań. Wydaje się, że mało kto wie o Stachniuku cokolwiek. Próżno szukać jego nazwiska w wydawnictwach encyklopedycznych i podręcznikach historii. Pomimo tego wydaje się, że Stachniuk miał swoje

miejsce w szerokiej panoramie polskiej myśli społecznej i politycznej. Tym samym, wartość poznawcza pracy Bogumiła Grotta jest wręcz trudna do przecenienia.

W przystępny i równocześnie naukowy sposób Bogumił Grott odsłonił czytelnikom złożoność i wieloaspektowość myśli Jana Stachniuka. Poglądy wyłożone przez Stachniuka i Zadrugę stanowiły odmianę „prawdy totalnej”, czyli systemu ideowego – próbującego dawać odpowiedź na wszystkie podstawowe pytania dotyczące ludzkiego bytu. Dlatego też punktem wyjścia koncepcji Stachniuka było zagadnienie istoty człowieka. Ważne miejsce w systemie jego poglądów zajmowała problematyka narodu i nacjonalizmu. „Nacjonalizm jest naszym poglądem” – pisano na łamach „Zadrugi”, czasopisma wydawanego w latach 1937–1939. Stachniuk postulował też rewizjonistyczne podejście do tradycyjnych wartości kultury polskiej i światowej,

¹ B. Grott: *Religia, cywilizacja, rozwój. Wokół idei Jana Stachniuka*. Zakład Wydawniczy „NOMOS”. Kraków 2003, ss. 338.

żywiąc nadzieje, że realizacja jego idei zdoła przemienić rzeczywistość. Choć nie był człowiekiem areligijnym, to krytykował wpływ wielkich religii na rozwój cywilizacji. Był zaciekle przeciwnikiem Kościoła katolickiego. Oskarżał katolicyzm m.in. o dewaluację potencjalnych ambicji i możliwości gospodarczych Polaków. W jego ocenie, katolicyzm utrwalał typowe dla polskiego społeczeństwa stany stagnacji, bierności i apatii.

Powyższe stwierdzenia żadną miarą nie oddają bogactwa problematyki zaprezentowanej w książce. Myśl Stachniuka cechował bowiem niezwykle szeroki zakres idei i wartości. Badania nad tą problematyką mają więc charakter interdyscyplinarne. Poglądy Stachniuka, dotyczące wpływu religii na rozwój cywilizacji, a w szczególności na życie gospodarcze, mogą stanowić przedmiot zainteresowania socjologii religii. Neopogański charakter grupy czyni ją z kolei przedmiotem zainteresowania religioznawców. Stachniuk odnosił się też do różnych nurtów ideowych i zjawisk politycznych, co sprawia, że jego koncepcje mogą być interesujące dla politologów i historyków myśli politycznej, a szczególnie dla badaczy dziejów i doktryny nurtu narodowego.

Zadrużanie nawiązywali do niektórych składników ideologii wczesnoendeckiej, a zwłaszcza do pewnych

elementów myśli politycznej jednego z „ojców nacjonalizmu polskiego” – Zygmunta Balickiego, np. do koncepcji dualizmu etycznego i egoizmu narodowego. Trzeba jednak dodać, że w ogólnym zarysie doktryna Zadruży różniła się znacząco od ideologii wczesnoendeckiej.

Ważną refleksją nasuwającą się po przeczytaniu tej książki jest myśl, że Jan Stachniuk był postacią niezwykle trudną do prostego zaszukowania. Był swoistym fenomenem, wizjonerem ogarniętym utopijnym wyobrażeniem, twórcą kontrowersyjnym, a nawet bulwersującym. To samo można powiedzieć o stworzonej przez niego Zadrudzie – zjawisku, podobnie jak i jej twórca, skomplikowanym i trudnym do jednoznacznego określenia. W porównaniu z innymi formami politycznymi, Zadruża stanowiła twór interesujący pod względem organizacyjno-formalnym. Środowisko skupione wokół Jana Stachniuka stanowiło bowiem jakby stadium embrionalne, przedpartyjne, dlatego można ją nazwać np. protopartią. Była to organizacja nieliczna, skupiająca około 400 zwolenników. Jej członkowie przybierali prasłowiańskie imiona: Przemko, Ludmił, Racibor, Warcisław, a sam Stachniuk był Stoigniewem. Uroczyście obchodzono święta dawnych Słowian. Listy datowano starosłowiańskimi nazwami miesięcy i odrębną numeracją lat².

² Zob. K. K o ź n i e w s k i: *Przekorni*. Warszawa 2000, s. 205.

Poruszana przez Grotta problematyka jest tym ciekawsza, że wiąże się z nią wiele niejednoznaczności. Zadru-ga, określana mianem formacji neopogańskiej, może zostać zakwalifikowana równoległe do kilku jeszcze innych kategorii. Stanowiła też pewną odmianę nacjonalizmu, reprezentując zarazem „formułę pracy i rozwoju”. Może być też traktowana jako rodzaj utopii, a także odmiana „narodowego bolszewizmu”. W każdym jednak wypadku Zadrugę absorbowały kwestie życia politycznego i sprawy religii. Używany w odniesieniu do Zadru-gi termin neopoganizm jest także niejednoznaczny. Może odnosić się do rozmaitych grup i idei, które niekiedy nawet same go odrzucają, jako pochodzący od chrześcijan i mający deprecjonować antagonistów ich światopoglądu.

Nie ulega wątpliwości, że rozległa i wyczerpująca baza źródłowa umożliwiła Autorowi pełne zrealizowanie zamierzeń badawczych. Materiał źródłowy stanowiło w pierwszym rzędzie piśmiennictwo Stachniuka oraz publikacje innych członków Zadru-gi, a także relacje różnych osób, archiwalia, prasa, druki zwarte i artykuły naukowe. Jak wspomniał sam Autor, praca nad książką zajęła mu wiele lat. Zamiar opracowania myśli Stachniuka Bogumił Grott powziął już w końcu lat siedemdziesiątych. W tym celu nawiązał kontakty z żyjącymi jeszcze wówczas współpracownikami i sympatykami Stachniuka. Recenzowana monografia jest więc rezultatem rzetelnych

przemysleń, studiów, lektur i dyskusji. Stanowi wzór naukowej, głębokiej analizy tematu trudnego i kontrowersyjnego.

Przejrzysta struktura pracy jest jej kolejną zaletą. Publikacja ma układ problemowo-chronologiczny, co równocześnie umożliwiło ukazanie ewolucji poglądów Jana Stachniuka. Monografia składa się z 10 rozdziałów, wstępu i zakończenia, stanowiących – jak się wydaje – trzy autonomiczne części. Wbrew tytułowi pracy, Bogumił Grott nie ograniczył się bowiem wyłącznie do przedstawienia poglądów Stachniuka. Wykład idei tworzących całość ideologii zadrużnej został poprzedzony rozdziałem historycznym, w którym Autor przedstawił najważniejsze wydarzenia z życia twórcy Zadru-gi i jego współpracowników. Dzięki temu poglądy Stachniuka zostały osadzone w konkretnym kontekście historycznym. Pierwsza część pracy dotyczy zatem działalności Stachniuka i grupy Zadru-gi. Część druga to rekonstrukcja idei Stachniuka. W trzeciej Autor przedstawił Zadrugę na tle innych formacji ideowo-politycznych.

Celowym zamierzeniem Autora było zamieszczenie w książce znaczącej liczby cytatów. Takie rozwiązanie umożliwia czytelnikowi lepsze zrozumienie omawianych koncepcji, jest też swoistą formą legitymacji zaprezentowanych interpretacji poglądów Stachniuka.

Publikację należy ocenić jako niezwykle interesującą, inspirującą i ak-

tualną. Omawianą książkę warto polecić wielu kręgom odbiorców. Szczególnie, że klarowny język oraz wyrazista struktura wewnętrzna ułatwiają jej odbiór. Praca może zainteresować historyków, religioznawców, politologów, polityków, a także młodzież studencką. Tym bardziej, że po 1989 r. poglądami Stachniuka zainteresowały się pewne środowiska młodzieżowe. Jego twórczość stała się w ostatnich latach tematem szeregu prac magisterskich. Inspiruje też nadal niektóre kręgi zainteresowane polityką i ideologią. W kilku miastach polskich, m.in. we Wrocławiu, Katowicach, Łodzi, pojawiły się niewielkie grupy młodzieży, deklarujące się jako wyznawcy i kon-

tynuatorzy nacjonalistycznego i pogańskiego programu Zadruży.

Reasumując, nie ulega wątpliwości, że otrzymaliśmy dzieło wartościowe. Książka posiada duże walory poznawcze, przybliża bowiem mało dotąd znaną problematykę, porządkuje i objaśnia kwestie szerzej nieznanne. Dodać należy ponadto, że czytelnika w pełni zadowoli stylistyczno-redakcyjna strona rozprawy. Książka zwraca uwagę dbałością o stronę estetyczną: ciekawa szata graficzna, a zwłaszcza starannie zaprojektowana okładka, twarda oprawa, liczne fotografie wręcz zachęcają do sięgnięcia po tę publikację. Zawiera ona także bibliografię oraz indeks osób i organizacji.